

MAREK WIĘCKOWSKI

<https://orcid.org/0000-0002-3174-5692>

Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN

Zakład Geografii Miast i Ludności

ul. Twarda 51/55, 00-818 Warszawa

marekw@twarda.pan.pl

Wykorzystanie turystyczne budynków przeciętych granicami państw – trzy studia przypadków: Wolna Biblioteka i Opera Haskell, Hotel Arbez oraz schronisko Purtschellerhaus

Tourist Use of Buildings Crossed by National Borders – Three Case Studies: the Haskell Free Library and Opera House, the Arbez Hotel and the Purtschellerhaus Mountain Hut

Abstract: The aim of the paper is to show the meaning and symbolism of the state border crossing individual buildings. To achieve this goal, three facilities were selected, located in different parts of the world: two in Europe (including one on the internal EU border – the Purtschellerhaus mountain hut, and the other on a specific, external border – the Arbez Hotel) and one in North America (the Haskell Free Library and Opera House). The main two methods used in the study were literature analysis and field research (in 2017–2019, at least one unstructured in-depth interview was conducted in each of the facilities). An additional element was also the analysis of the content of websites of the researched objects and available marketing materials. It was found that among many objects – of a different scale and importance – crossing the state border, small point objects have local significance. Their belonging to two countries shows the specificity of international relations on a microscale. These facilities are of great importance in shaping cross-border relations, they are important centers of local culture and important tourist attractions.

Keywords: tourist attractions; border; hotel; mountain hut; library

Abstrakt: Celem artykułu jest ukazanie znaczenia i symboliki granicy państwa przecinającej pojedyncze budynki. Dla realizacji tego celu wybrano trzy obiekty, położone w różnych miejscach świata: dwa w Europie (w tym jeden na granicy wewnętrznej Unii Europejskiej – schronisko Purtschellerhaus, a drugi na specyficznej, zewnętrznej granicy – Hotel Arbez) oraz jeden w Ameryce Północnej (Wolna Biblioteka i Opera Haskell). Głównymi dwiema metodami zastosowanymi w pracy były analiza literatury oraz badania terenowe (w latach 2017–2019 przeprowadzono

po minimum jednym niestrukturalizowanym wywiadzie pogłębionym w każdym z obiektów). Dodatkowym elementem była też analiza treści stron internetowych badanych obiektów oraz dostępnych materiałów marketingowych. Stwierdzono, że spośród wielu obiektów – o różnej skali i znaczeniu – przecinających granicę państwa małe obiekty punktowe mają znaczenie lokalne, a ich przynależność do dwóch państw ukazuje specyfikę relacji międzynarodowych w mikroskali. Obiekty te mają duże znaczenie w kształtowaniu relacji transgranicznych, są istotnymi ośrodkami lokalnej kultury i ważnymi atrakcjami turystycznymi.

Słowa kluczowe: atrakcje turystyczne; granica; hotel; schronisko; biblioteka

WSTĘP

Funkcjonowanie granic i ich charakter (m.in. rola, funkcje) są zmienne w czasie i w przestrzeni, a w konsekwencji ich wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy jest zróżnicowany (Martinez 1994; Anderson, O'Dowd 1999). Granice polityczne (inaczej nazywane państwowymi) (Kałuski 2017) odzwierciedlają relacje między sąsiadami: zmieniającą się kombinację konfliktu, konkurencji, podporządkowania i współpracy, a także różne aspekty jej postrzegania (Kolosov, Więckowski 2018). Granice pomagają nam interpretować relacje międzykulturowe i napięcia pomiędzy sąsiadami (Scott 2018). Tradycyjnie granice państw stanowią formalne i widoczne egzemplifikacje zasięgów przestrzeni państwowych, władzy i własności terytorialnej, które podlegają ochronie terytorium i jego bezpieczeństwa (Więckowski 2019). Z jednej strony stanowią one bariery oraz źródło słabego rozwoju obszarów z nimi sąsiadujących, a z drugiej mogą być stymulatorami rozwoju społeczno-gospodarczego, pełnić funkcję zasobów i oferować specyficzne podstawy do rozwoju, głównie dzięki wyjątkowej rencie położenia.

Najbardziej atrakcyjne granice, starożytne mury i ciekawostki związane z granicami zaczęły odgrywać znaczącą rolę w turystyce. Są też elementami dziedzictwa, a prywatni przedsiębiorcy oraz władze lokalne wykorzystują je jako swoiste magnesy przyciągające inwestorów i turystów. W sprzyjających warunkach granica może pełnić funkcje łączące czy też integracyjne oraz może stać się inicjatorem wzrostu gospodarczego – dawać nowe impulsy do współpracy, tworząc lokalne bieguny wzrostu (Dołzbłasz, Raczyk 2010; Timothy, Saari-nen 2013; Mayer, Zbaraszewski, Pieńkowski, Gach, Gernert 2019; Więckowski 2021). Poziom atrakcyjności obszarów przygranicznych dla turystyki zależy jednak od wielu czynników (jak przyrodnicze, społeczne, kulturowe) oraz od stopnia wolności i możliwości w przekraczaniu granicy (Eriksson 1979).

Na granicach specyficzne znaczenie mają obiekty, które są przecięte granicą państwa, znajdują się bowiem formalnie na terytorium minimum dwóch sąsiadujących krajów. Mogą to być obszary duże, np. całe masywy górskie (Alpy, Karpaty),

jeziora (Wielkie Jeziora Amerykańskie, Jezioro Genewskie) czy parki narodowe (Pieniński Park Narodowy), ale też mniejsze, takie jak małe miasteczka, wsie czy pojedyncze obiekty. Specyficznymi obiektami są te o charakterze liniowym (np. kanały), które mogą służyć rozwojowi turystyki transgranicznej (Cyargeenka 2021). Obiekty punktowe mogą być oddalone od linii granicznej, stykać się z nią lub być bezpośrednio przecięte przez tę linię. Tą ostatnią kategorią mogą być zarówno przejścia graniczne, mosty czy tunele, jak i ulice, budynki i inne niewielkie obiekty.

W niniejszym artykule uwagę zwrócono na małe budynki przecięte granicą, które mają lokalne znaczenie oraz na transgraniczną specyfikę o zasięgu globalnym. Wybrano trzy obiekty, położone w różnych miejscach świata: jedno w Ameryce Północnej (Wolna Biblioteka i Opera Haskell) oraz dwa w Europie (w tym jeden na granicy wewnętrznej Unii Europejskiej – schronisko Purtschellerhaus, a drugi na specyficznej, zewnętrznej granicy – Hotel Arbez).

METODY I CEL

Celem opracowania jest wskazanie na coraz częstsze wykorzystywanie elementów granicy państwa w procesie kreowania atrakcji turystycznych, a także identyfikacja konsekwencji tego procesu na przykładzie budynków, które przecina granica państwa. Spośród wielu obiektów – o różnej skali i znaczeniu – przecinających granicę państwa wybrano małe obiekty punktowe. Mają one znaczenie lokalne, a przedzielenie ich granicą ma oryginalną genezę. Linia graniczna i podział obiektów pomiędzy dwa państwa ukazuje specyfikę relacji międzynarodowych w mikroskali.

Artykuł ma charakter przeglądowy. Głównymi dwiema metodami zastosowanymi w pracy były analiza literatury oraz badania terenowe. Z metodologicznego punktu widzenia największą rolę w jego powstaniu odegrały metody badań terenowych: obserwacja, obserwacja uczestnicząca, doświadczanie atrakcji oraz dokumentacja fotograficzna. Autor odwiedził wszystkie trzy opisywane miejsca i w każdym przeprowadził co najmniej jeden niestrukturalizowany wywiad pogłębiony z osobami odpowiedzialnymi za zarządzanie lub z właścicielami obiektu. Badania odbyły się w latach 2017–2019. Dodatkowym elementem była analiza treści stron internetowych badanych obiektów oraz dostępnych materiałów marketingowych.

ATRAKCJE TURYSTYCZNE PRZECIĘTE GRANICĄ PAŃSTWA

Granice są ważnym elementem stymulującym rozwój regionalny i lokalny, w szczególności w zakresie turystyki, handlu i tranzytu. Tradycyjnie granice

międzynarodowe stanowią dla turystyki bariery, miejsca docelowe i modyfikatory przestrzeni turystycznej (Timothy 2001). D. Timothy i A. Gelbman (2015) zaproponowali poszerzone ramy koncepcyjne łączące granice i turystykę, uwypuklając ich rolę jako bariery, modyfikatory krajobrazu, przestrzeń tranzytową i atrakcję. Wyjątkowość granic międzynarodowych w turystyce wiąże się z trzema elementami: kontrastem dwóch krajów w jednym miejscu, silnym znaczeniem symbolicznym oraz ich potencjałem współpracy w jednym niewielkim miejscu, czasami leżącym daleko od centrów krajów i innych dużych miast (Gelbman, Timothy 2010). Atrakcyjność turystyczna granicy może być też rozumiana jako efekt wykorzystania peryferyjności obszaru, kontrastu i inności po drugiej stronie granicy, przestrzeni transgranicznej oraz atrakcyjności samej linii granicznej (Więckowski 2021). Motywacją do podróżowania jest już sama chęć lub możliwość przekroczenia granicy. Łączy się to z symbolicznym odkryciem linii, która wyznacza granicę między różnymi dziedzinami społecznymi, kulturowymi i ekonomicznymi (Timothy 2001; Ioannides, Nielsen, Billing 2006). Według D. Timothy'ego, J. Saarinen i A. Vikena (2016) granice stanowią atrakcję z co najmniej sześciu powodów. Są to: ciekawe anomalie w krajobrazie (np. mury, ogrodzenia, wieże strażnicze, bramy i unikalne znaki graniczne); potencjał obserwacji „drugiej strony”; atrakcje podzielone granicą (np. pola golfowe lub zabytkowe budynki); obszary naturalne lub kulturowe podzielone granicą (np. plaża lub starożytne ruiny); atrakcje o tematyce granicznej (np. muzea, fragmenty dawnej granicy); granice, które są upamiętnione jako historyczne znaczniki (Timothy i in. 2016). Dodatkowymi elementami mogą być symboliczne miejsca spotkań, a także punkty specjalne (np. wysunięte najbardziej na północ czy najbardziej na wschód), najwyższe punkty (ale też najniższe), unikalne geometryczne linie i trójstyki (Więckowski 2021). Specjalne lokalizacje można określić jako lokalizacje, które interesują turystów z powodu ich specyficznego charakteru (Löytynoja 2008).

Timothy i Gelbman (2015) zaproponowali podział przestrzennych relacji pomiędzy granicą a obiektami turystycznymi (na przykładzie obiektów noclegowych) jako atrakcje: na granicy, dotykające granicy, blisko granicy, w sąsiedztwie granicy. Autorzy postawili jednocześnie hipotezę, zgodnie z którą im bliżej granicy znajdują się te obiekty, tym większą mają intensywność granicznego dziedzictwa. Pojedyncze atrakcje mogą być też położone tuż przy granicy, mogą z nią bezpośrednio sąsiadować. Atrakcje przedzielone granicą mogą być małe (punktowe) bądź większe (liniowe i powierzchniowe) (Studzieniecki 2021). Mogą to być atrakcje przyrodnicze lub wykonane przez człowieka: jako dziedzictwo (ewentualnie będące w ruinie) albo odtwarzane (czasem nawet wiele dziesięcioleci po zaniku granicy). Wiele małych obiektów i przedsiębiorstw korzysta z dziedzictwa międzynarodowych granic i przyjęło je jako „markery

tożsamości” (Timothy, Gelbman 2015). Niektóre hotele i bary przecięte granicą lub z nią sąsiadujące tworzą wyjątkowe dziedzictwo, często wykorzystywane w tworzeniu „marki” lub użyczeniu pewnego rodzaju narracji dziedzictwa i pozucia miejsca korzystnego dla biznesu (Timothy, Gelbman 2015).

Na świecie znajduje się wiele obiektów przyrodniczych, które przecina granica państwa. Należą do nich góry (całe masywy, szczyty i przełęcze), jeziora, rzeki i wodospady (np. Niagara, Iguazu lub Victoria) oraz lasy, jaskinie, wyspy i plaże. Rozpatrywanie ich atrakcyjności zależy od skali. Są to zarówno obiekty punktowe (miejsce, np. szczyty gór, przełęcze), jak i obiekty liniowe (grzbiety, rzeki, wąwozy itp.) oraz przestrzenne (małe, sąsiadujące z granicami, a także większe, jak np. całe masywy górskie). Obecnie funkcjonuje na świecie 227 transgranicznych obszarów chronionych, w tym 82 w Europie (Lysenko, Besançon, Savy 2007). Wiele obszarów jest wykorzystywanych w turystyce, część zaś jest chroniona i wpisana na listę światowego dziedzictwa UNESCO (np. Pireneje, Alpy, Tatry). Spośród 1000 wpisów na listę światowego dziedzictwa kultury i przyrody kilkadziesiąt to wpisy transgraniczne. Tylko Europie znajduje się 6 obiektów przyrodniczych przeciętych przez granice, 2 obiekty mieszane oraz 13 obiektów kulturowych. Ważne – z punktu widzenia zarówno współpracy transgranicznej, jak i tworzenia atrakcji turystycznych – są obszary chronionej przyrody, które są oddzielone granicą i jednocześnie cieszą się globalnym mianem parków narodowych, rezerwatów biosfery UNESCO czy światowego dziedzictwa UNESCO (Timothy 2001; Ramutsindela 2014; Więckowski 2018). Jak jednak podkreśla T. Padło (2015), granica państwowa nie decyduje o atrakcyjności tych terenów, a jedynie je wykorzystuje, często stanowiąc wręcz barierę dla rozwoju turystyki, m.in. przez ograniczenie możliwości przemieszczania się.

Wiele obiektów stworzonych przez człowieka również jest przedzielonych granicą państwa. Stanowią one atrakcje turystyczne w skali lokalnej, ale zarazem mają globalne znaczenie. Najśłynniejszymi obiektami tego typu na świecie są niewątpliwie: Panmundżom (przejście graniczne i miejsce spotkań na granicy dwóch Korei), czytelnia Wolnej Biblioteki Haskell przedzielona granicą amerykańsko-kanadyjską, enklawy Baarle-Nassau i Baarle-Hertog czy ceremonia na przejściu granicznym Wagah na granicy Indii i Pakistanu. Wiele obiektów podzielonych granicami znajduje się w enklawach i mikropaństwach, takich jak Monako, San Marino czy Campione d’Italia (Miossec 1977; Timothy 2020). Rozwój przygranicznych atrakcji, takich jak parki pokoju czy międzynarodowe parki/ogrody wzdłuż granicy utworzone dla upamiętnienia przyjaznych relacji między dwoma sąsiadami (np. Międzynarodowy Park Pokoju Waterton-Glacier, Peace Arch Park), może przyciągać wielu turystów (Timothy 2001; Timothy i in. 2016; Gelbman, Timothy 2019).

Infrastruktura graniczna stanowi specyficzne obiekty na granicach. Są to w szczególności mosty, tunele i same przejścia graniczne. Wiele z nich to znaczące atrakcje turystyczne, np. mosty na rzece Niagara (Peace Bridge, Rainbow International Bridge) czy spektakularny most będący europejskim symbolem integracji nad cieśniną Sund łączący Danię i Szwecję. W mniejszej skali mogą to być zabytkowe mosty na alpejskich rzekach i granicach, np. w Gaillingen, Diessenhofen czy Bad Sackingen.

Jak już wspomniano, granice – często w wyniku złożonych procesów – stykają się z licznymi obiektami, a nawet je przecinają. Najczęściej w wyniku poprowadzenia nowych granic przez teren uprzednio zagospodarowany dochodzi do przeprowadzenia nowej linii granicznej przez pewne obiekty, budynki, ulice, pola. Istnieją również budowle, które w wyniku regulacji prawnych celowo stworzono na granicy. Przy granicach zamkniętych takie obiekty mogą być całkowicie niedostępne lub dostępne jedynie z jednej strony granicy. Przy dobrych stosunkach sąsiedzkich i możliwości przekraczania granicy takie obiekty zyskują na atrakcyjności i stają się w pełni transgranicznymi instytucjami. Najczęściej obiekty te leżą tuż przy granicy na grzbietach górskich, przez które przebiega granica, a także na obszarach zurbanizowanych, które zostały przecięte granicą państwa (subsekwentną). Istotne dla turystyki są więc obiekty podzielone przez granicę, przecięte na dwie części, z których jeden fragment znajduje się w państwie A, natomiast drugi – w państwie B.

PRZYKŁADY OBIEKTÓW PODZIELONYCH GRANICĄ I ICH WSPÓŁCZESNA ROLA

W niniejszym artykule do szczegółowej analizy wybrano trzy obiekty: Hotel i restaurację Arbez (granica szwajcarsko-francuska), schronisko górskie Purtschellerhaus (granica niemiecko-austriacka) oraz Wolną Bibliotekę i Operę Haskell (granica kanadyjsko-amerykańska).

Wolna Biblioteka i Opera Haskell (Haskell Free Library and Opera House) położona jest na granicy prowincji Quebec i stanu Vermont (granica kanadyjsko-amerykańska), w miejscowościach Stanstead i Derby Line. Została założona w 1901 r. (opracowano na podstawie: badań terenowych; Weiner 2017; www2). Jako budynek dziedzictwa kulturowego i centrum kultury wspiera potrzeby kulturalne społeczności po obu stronach granicy kanadyjsko-amerykańskiej, prowadząc działalność zarówno w języku angielskim, jak i w języku francuskim. Zapewnia dostęp do informacji, materiałów do czytania (książek, czasopism, gazet, archiwów), szerokiej gamy usług bibliotecznych i związanych z udostępnianiem sztuki.

Budynek został celowo zbudowany na linii granicznej oddzielającej Kanadę od Stanów Zjednoczonych. Bezpłatna Biblioteka i Opera Haskell była prezentem Marty Stewart Haskell i jej syna – pułkownika Horacego Stewarta Haskell. Była ona poświęcona zmarłemu mężowi pani Haskell, Carlosowi, który był kupcem. Celem rodziny było zapewnienie społecznościom przygranicznym ośrodka nauki i wzbogacania kultury. Kamień węgielny pod Haskell został położony 15 października 1901 r. przez członków Złotej Reguły Stanstead w asyście przedstawicieli biznesu z obu stron granicy, w tym samego pułkownika Haskell. Budynek zaprojektowali architekci ze Stanstead – James Ball i jego partner, Gilbert Smith z Bostonu. Nadzór nad budową sprawował Nathan Beach z Georgeville (Quebec). Po wielu opóźnieniach budynek został ukończony w 1904 r., a jego koszt oszacowano na 50 tys. dolarów, co wówczas było znaczącą sumą. Fasady budynku są wspaniałymi przykładami późnej wiktoriańskiej architektury i łączą elementy różnych stylów budowlanych. Kontrastują one z tyłem budynku, który jest zbudowany w stylu georgiańskim lub neoklasycyzm. Ponadto Haskell wyróżnia się jakością materiałów budowlanych: lokalnym szarym granitem Stanstead na zewnątrz oraz rzadkimi rodzimymi drewnami, witrażami, mozaikami i blaszanymi sufitami wewnątrz. Oficjalne otwarcie Opery i Biblioteki nastąpiło w nocy 7 czerwca 1904 r.

Opera, znajdująca się na drugim piętrze budynku, również miała praktyczne zastosowanie. Zgodnie z pierwotną decyzją miała być „na zawsze zarządzana i wykorzystywana do wsparcia i konserwacji” biblioteki znajdującej się na dole. Haskell Opera House to niezwykły teatr na 400 miejsc. Scena znajduje się w Quebecu, a większość miejsc dla publiczności położonych jest na terytorium stanu Vermont. Opera reklamuje się jako miejsce niezwykle: „[...] nigdzie indziej na świecie nie można usiąść w operze, która jest dosłownie podzielona na dwie części przez międzynarodową granicę, gdzie większość publiczności siedzi w USA, aby obejrzeć program na scenie w Kanadzie”. Biblioteka jest reklamowana w analogiczny sposób: „[...] nigdzie indziej nie można znaleźć tak niezwyklej biblioteki. Drzwi wejściowe znajdują się w Stanach Zjednoczonych, biurko i wszystkie książki znajdują się w Kanadzie, a czytelnia jest międzynarodowa”.

Ta niezwykle instytucja przyciąga odwiedzających z całego świata. Haskell, będący przedmiotem ciągłej fascynacji mediów, pojawił się w wiadomościach sieciowych na całym świecie oraz w publikacjach takich czasopism jak: „Life Magazine”, „Canadian Geographic”, „New York Times”, „Ripley’s Believe It or Not” i wielu innych. Biblioteka i Opera zostały sklasyfikowane przez rządy Kanady i Stanów Zjednoczonych oraz dodatkowo prowincji Quebec jako miejsce historyczne. W ostatnim stuleciu Haskell gościł imponującą rzeszę artystów, ludzi nauki i kultury. Wielcy, tacy jak William Jennings Bryan i odkrywca Arktyki Vilhjalmur

Stefansson, wykładali w jego murach. Pokolenia wykonawców pozostawiły swoje podpisy na ścianach garderoby, które zostały starannie zachowane do dziś.

Obecnie Biblioteka i Opera są zarówno ważną lokalną instytucją, jak i atrakcją turystyczną. Od 1997 r. w sezonie operowym (od wiosny do jesieni) odbywa się pełen program koncertów. Bibliotekę można zwiedzać bezpłatnie w godzinach otwarcia. Wycieczki po Operze z przewodnikiem rozpoczynają się w maju i są oferowane do października w zwykłych godzinach otwarcia Biblioteki, od wtorku do soboty.

Biblioteka i Opera Haskell nie są przejściem granicznym. Jedyne wejście znajduje się w Stanach Zjednoczonych. Przyjeżdżając samochodem od strony Stanów Zjednoczonych, goście nie przekraczają nim granicy, tylko parkują po amerykańskiej stronie. Odwiedzający z Kanady (niezależnie od narodowości) mają również możliwość dostępu do budynku. Muszą zaparkować po stronie kanadyjskiej i przejść chodnikiem do drzwi Biblioteki najkrótszą drogą. Po opuszczeniu budynku wracają tą samą drogą do Kanady. Paszporty i wizy nie są konieczne. Należy jednak pamiętać, że zarówno amerykański patrol graniczny (US Border Patrol), jak i Royal Canadian Mounted Police mają prawo do sprawdzenia tożsamości i do zatrzymania każdego, kto nie ma statusu prawnego. Dodatkowo przemieszczanie się gości ze strony kanadyjskiej jest monitorowane przez amerykańskie służby.

Dla niemal wszystkich odwiedzających samo przekroczenie granicy w środku budynku jest dużą atrakcją i koniecznym miejscem do zrobienia zdjęć. Ponadto osoby przybywające od strony kanadyjskiej formalnie przekraczają granicę kilka razy: na zewnątrz budynku (wkraczając na terytorium Stanów Zjednoczonych i w drodze powrotnej) oraz w środku budynku.

Hotel Arbez i restauracja w La Cure. Hotel i restauracja są przecięte granicą francusko-szwajcarską (opracowano na podstawie: badań terenowych; [www1](#)). Z jednego pokoju do drugiego, a nawet z jednej klatki schodowej do drugiej, można przejść, wędrując z Francji do Szwajcarii lub odwrotnie, nawet nie zdając sobie z tego sprawy. W kilku miejscach granica jest jednak wyraźnie zaznaczona za pomocą linii oraz odpowiednimi flagami. W restauracji serwowane są posiłki kuchni górskiej, prostej i smacznej. Jak podają miejscowe materiały reklamowe: „Francja i Szwajcaria łączą się [tu] na talerzu”.

W grudniu 1862 r. Napoleon III postanowił zmienić granicę między Francją a Szwajcarią. Opracowany został tzw. traktat Dappesa, który ratyfikowano w lutym 1863 r. Między tymi dwiema datami Alphonse Ponthus, na którego ziemię wpłynął nowy podział, postanowił wybudować dom na drodze, pomimo ostrzeżeń ze strony władz szwajcarskich. Na szczęście traktat stanowił, że nie wpłynie on na prawa nabyte w momencie wymiany ratyfikacji. Ponthus mógł

Ryc. 1. Biblioteka Haskell: granica na zewnątrz (a) oraz przebieg granicy wewnątrz budynku Biblioteki: w sali bibliotecznej (b) i na korytarzu (c) (archiwum autora)

Fig. 1. The Haskell Free Library: border outside the building (a) and border course inside the Library building: in the library room (b) and in the corridor (c) (the Author's archive)

wówczas utrzymać swój dom. Zrobił bar po stronie francuskiej i sklep po stronie szwajcarskiej, idealne miejsce dla jego działalności przemysłowej. Ponthus zmarł w 1895 r., a budynek został przekształcony przez synów w hotel. Syn Ponthusa, Jules-Joseph Arbez, w 1921 r. nazwał obiekt Hotelem Francusko-Szwajcarskim (Hôtel Franco-Suisse). Nowy obiekt powstał w dynamicznie rozwijającej się erze sportów zimowych.

Podczas II wojny światowej linia podziału między strefą okupowaną przez Niemców a strefą wolną przechodziła przed Hotelem. Już w 1940 r. Max Arbez, syn Julesa-Josepha, skorzystał z wyjątkowej lokalizacji i układu Hotelu, aby sprowadzić Żydów, uciekinierów i angielskich pilotów. Tym samym Hotel stał się centrum ruchu oporu. Max Arbez i jego żona Angèle ułatwili przejście kilkuset mężczyznom i kobietom, a generał de Gaulle osobiście podziękował im za ich odwagę i opór. Pod koniec wojny Hotel został ponownie otwarty dla gości i wznowił działalność. Tymczasem Szwajcaria bezskutecznie prosiła o rewizję przebiegu granicy, tak aby cały budynek znalazł się na terytorium tego kraju. Ostatecznie władze szwajcarskie i francuskie zgodziły się na umowę, zgodnie z którą Hotel uznany został za szwajcarski przez Francuzów i za francuski przez Szwajcarów. Ta niespotykana sytuacja zyskała nazwę „Arbezie”. Nieco dla zabawy Max Arbez w 1958 r. proklamował księstwo Arbézie i nadał swojemu mikropaństwu trójkątną flagę oraz herb w kształcie czerwonego świerku na żółtym tle. Zmarły w 1992 r. Max Arbez przekazał swojej rodzinie miejsce niezwykle i przesiąknięte historią oraz wartościami. Alexander Lande, holenderski Żyd uratowany przez Maxa Arbeza, doprowadził 22 kwietnia 2012 r. do przyznania Maxowi Arbezowi tytułu Sprawiedliwego wśród Narodów Świata i upamiętnił go w Yad Vashem w Jerozolimie.

Obecnie Hotel wraz z restauracją korzystają ze swojego wyjątkowego położenia i zachęcają gości graniczną lokalizacją. Najnowszym sloganem reklamowym Hotelu jest zachęcające pytanie: „Czy już spałeś z głową w jednym kraju i z nogami w innym?” („Déjà dormi la tête dans un pays et les pieds dans un autre?”).

Schronisko górskie Purtschellerhaus. Purtschellerhaus am Hohen Göll to schronisko górskie niemieckiego klubu alpejskiego w Alpach Berchtesgadeńskich, które znajduje się na granicy Austrii (kraju związkowego Salzburg) i Niemiec (Bawaria) (opracowano na podstawie: badań terenowych; [www3](#); [www4](#)). Schroniskiem opiekuje się Sekcja Sonnenberg (Turyngia) Niemieckiego Klubu Alpejskiego. Nazwa nadana została w hołdzie dla alpinisty Ludwiga Purtschellera. Dzięki dogodnemu położeniu schronisko jest popularnym miejscem zarówno dla turystów pieszych, jak i dla turystów zmotoryzowanych. Purtschellerhaus znajduje się na wysokości 1692 m n.p.m. na stokach Eckerfirst

(2522 m n.p.m.), drodze dojazdowej do Hoher Göll przez Eckersattel (1413 m n.p.m.) i Ahornbüchsenkopf (1604 m n.p.m.). Leży nad dolinami: Berchtesgaden (zachód–północny-zachód) oraz Salzach (wschód).

Zachodnia część budynku należy do Niemiec i znajduje się w małej enklawie Marktgemeinde Berchtesgaden. Wschodnia część znajduje się w austriackiej gminie Kuchl. Budowa Purtschellerhaus rozpoczęła się w 1899 r., a inauguracja miała miejsce 22 lipca 1900 r. Pierwotnie schronisko nazywało się „schron Hohen Göll na odcinku Sonneberg”. Ludwig Purtscheller, jeden z najważniejszych alpinistów tamtych czasów, zmarł na krótko przed otwarciem. Było to powodem, dla którego sekcja Sonneberg postanowiła nadać schronisku jego imię.

W 1909 r. pomieszczenia schroniska stały się zbyt małe i wąskie, dlatego budynek powiększono. W 1937 r., zgodnie z sugestią sekcji Sonneberg, określono dokładną trasę granicy w pobliżu chaty. Jedna trzecia schroniska znajduje się w Niemczech, a dwie trzecie – w Austrii. W związku z tym przekraczanie granicy między Niemcami a Austrią ma miejsce pomiędzy starą restauracją a toaletami i jest oznaczone kolorową linią na podłodze. Ta wyjątkowa lokalizacja Purtschellerhaus wpływała także na wzrost liczby odwiedzających po zakończeniu II wojny światowej. Ponieważ po wojnie nie było zezwolenia na ruch graniczny między dwoma krajami, niektórzy ludzie mogli się spotkać i porozmawiać legalnie tylko w schronisku, tutaj bowiem przekraczania granicy nie kontrolowano. Obecnie nie ma żadnych problemów z przekraczaniem granicy, zarówno w środku budynku, jak i w jego sąsiedztwie. Wewnątrz budynku granica jest oznaczona specjalnie namalowaną linią oraz taśmą z napisem: „Granica lądowa”. Do jej oznaczenia wykorzystano barwy flag krajów związkowych, czyli w przypadku Bawarii biało-niebieskich, a w przypadku Kraju Salzburskiego – biało-czerwonych. W jednym z korytarzy w sąsiedztwie restauracji dodatkowo umieszczono pod sufitem symboliczne miniatury szlabanów granicznych oraz herby graniczących krajów związkowych. Schronisko jest też wyposażone w dwa tarasy: jeden po stronie niemieckiej (nazwany bawarskim, z dominantą w postaci flagi Bawarii), a drugi po austriackiej (nazwany Salzburskim, z dominantą w postaci flagi Kraju Salzburskiego).

DYSKUSJA I WNIOSKI

Otwartość i przepustowość granic może determinować rozwój turystyki po obu stronach, związany z obecnością granicy, a także stwarzać okazję do tworzenia transgranicznych atrakcji. Przepisy dotyczące ochrony granic mają jednak pierwszorzędne znaczenie, jeśli w ich pobliżu ma się rozwijać turystyka, ponieważ nie tylko określają możliwość przekroczenia granicy, lecz także

często wręcz uniemożliwiają dotarcie do niej. Gdy granice są zamknięte, często całe strefy stają się niedostępne, z zakazem wjazdu i poruszania się po nich. Dwustronny zakaz może całkowicie uniemożliwić legalną wizytę na granicy.

Granice rozdzielają odmienne typy polityczne, cechujące się różnym podziałem administracyjnym oraz zagospodarowaniem przestrzennym. Wpływają na rozwój turystyki m.in. poprzez motywacje i decyzje do podróży, rozwój infrastruktury turystycznej, marketing i promocję oraz markę regionu (Więckowski 2010). „Za granicą” często pojawia się „odmienność”, która jest bardzo poszukiwana przez turystów. Przekraczanie granic daje turystom nagłą zmianę, dzięki czemu poczucie różnicy między dwoma światami wydaje się szczególnie namacalne. Fakt, że rzeczy naprawdę mogą wyglądać inaczej, nawet jeśli ktoś przebył (a nawet spojrzął) zaledwie kilka metrów, może być czymś mistycznym i fascynującym (Ryden 1993; Timothy 2001, s. 41, 43).

Ciekawymi miejscami granicznego dziedzictwa, atrakcjami turystycznymi oraz miejscami szczególnej współpracy transgranicznej są niewielkie, pojedyncze obiekty, które są przecięte granicami państw. Mają one nie tylko lokalne znaczenie, będąc graniczną anomalią wykorzystywaną do przyciągnięcia turystów. Są one również miejscem spotkań, miejscem współpracy i symbolem transgranicznych relacji. Obiekty te przekształcane są w transgraniczne produkty turystyczne (Stasiak, Włodarczyk 2008). Ich wyjątkowość jest wykorzystywana do marketingu, a niekiedy potrafią tworzyć lokalny biegun wzrostu i współpracy. Celowe podkreślanie lokalizacji linii granicznej oraz elementów z nią związanych jest też wykorzystywane w turystyce i marketingu, stanowiąc istotne zjawisko określane jako tzw. symboliczne graniczenie (*symbolic rebordering*) (Więckowski, Timothy 2021).

W niniejszym artykule przedstawiono zagadnienie na przykładzie trzech obiektów położonych w różnych miejscach świata: jeden znajduje się w Ameryce Północnej (Wolna Biblioteka i Opera Haskell na granicy Stanów Zjednoczonych i Kanady), a dwa są w Europie (schronisko Purtschellerhaus na granicy Niemiec i Austrii – wewnętrznej granicy Unii Europejskiej, oraz Hotel i restauracja Arbez na specyficznej, zewnętrznej granicy Unii, pomiędzy Francją a Szwajcarią).

Mimo istotności opisywanych zagadnień problematyka ta wydaje się wciąż niewystarczająco zbadana, opisana i wyjaśniona. Brak dotyczy zwłaszcza badań naukowych związanych z turystyką, ale i z symboliką przestrzeni granicznej. Przesłanka ta stanowiła jedną z przyczyn podjęcia próby pogłębienia wiedzy w tym zakresie, szczególnie zaś specyfiki i znaczenia małych obiektów przeciętych granicami państw.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Anderson J., O'Dowd L. 1999. Borders, Border Regions and Territoriality: Contradictory Meanings, Changing Significance. *Regional Studies* 33(7), 593–604. <https://doi.org/10.1080/00343409950078648>
- Cyargeenka A. 2021. Zmiany transgranicznego ruchu turystycznego na pograniczu polsko-białoruskim na przykładzie Kanału Augustowskiego. *Turyzm/Tourism* 31(1), 59–69. <https://doi.org/10.18778/0867-5856.31.1.07>
- Dołzbłasz S., Raczyk A. 2010. *Współpraca transgraniczna w Polsce po akcesji do UE*. Warszawa: Oficyna Wolters Kluwer.
- Eriksson G.A. 1979. Tourism at the Finish-Swedish-Norwegian borders. W: G. Gruber, H. Lamping, W. Lutz, J. Matznetter, K. Vorlauffer (eds.), *Tourism and Borders: Proceedings of the Meeting of the IGU Working Group – Geography of Tourism Recreation* (s. 151–162). Frankfurt am Main: Institut für Wirtschafts- und Sozialgeographie der Johann Wolfgang Goethe Universität.
- Gelbman A., Timothy D.J. 2010. From hostile boundaries to tourist attractions. *Current Issues in Tourism* 13(3), 239–259. <https://doi.org/10.1080/13683500903033278>
- Gelbman A., Timothy D.J. 2019. Differential tourism zones on the western Canada–US border. *Current Issues in Tourism* 22(6), 682–704. <https://doi.org/10.1080/13683500.2017.1304364>
- Ioannides D., Nielsen P., Billing P. 2006. Transboundary Collaboration in Tourism: the Case of the Bothnian Arc. *Tourism Geographies* 8(2), 122–142. <https://doi.org/10.1080/14616680600585380>
- Kałuski S. 2017. *Bliźny historii. Geografia granic politycznych współczesnego świata*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Kolosov V., Więckowski M. 2018. Border changes in Central and Eastern Europe: An introduction. *Geographia Polonica* 91(1), 5–16. <https://doi.org/10.7163/GPol.0106>
- Löytynoja T. 2008. The development of specific locations into tourist attractions: Cases from Northern Europe. *Fennia* 186(1), 15–29.
- Lysenko I., Besançon C., Savy C. 2007. *UNEP–WCMC Global List of Transboundary Protected Areas*. Cambridge: UN Environment Programme – World Conservation Monitoring Centre.
- Martinez O.J. 1994. The dynamics of border interaction – New approaches to border analysis. W: C.H. Schofield (ed.), *World Boundaries, Global Boundaries* (s. 1–15). London: Routledge.
- Mayer M., Zbaraszewski W., Pieńkowski D., Gach G., Gernert J. 2019. *Cross-Border Tourism in Protected Areas. Geographies of Tourism and Global Change*. Cham: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-05961-3>
- Miossec J. 1977. *Frontières, espaces périphériques et tourisme*. Lille: Hommes et terres du Nord. <https://doi.org/10.3406/htn.1977.1554>
- Pađo T. 2015. Granice państwowe jako atrakcja turystyczna i szansa rozwoju obszarów peryferyjnych. *Przedsiębiorczość – Edukacja* 11, 314–332. <https://doi.org/10.24917/20833296.11.24>
- Ramutsindela M. 2014. *Parks and people in post-colonial societies: Experiences in Southern Africa*. Dordrecht-Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Ryden K.C. 1993. *Mapping the Invisible Landscape: Folklore, Writing and the Sense of Place*. Iowa City: University of Iowa Press.
- Scott J. 2018. Border politics in Central Europe: Hungary and the role of national scale and nation-building. *Geographia Polonica* 91(1), 17–32. <https://doi.org/10.7163/GPol.0101>
- Stasiak A., Włodarczyk B. 2008. Transgraniczne produkty turystyczne. W: *Transkordonnoe spivrobitnictvo ak faktor aktivizacii evrointegracijnych procesiv, Materiali XVII Miżnarodnoi naukowo-praktičnoi konferencii* (s. 336–338). Černivci 6–7 travnâ 2008 roku.

- Studzieniecki T. 2021. Destynacje transgraniczne w Europie – identyfikacja, klasyfikacja i perspektywy rozwoju. W: D. Dąbrowski, Ł. Zbuck (red.), *Wymiana doświadczeń i dobrych praktyk we współpracy transgranicznej* (s. 18–31). Biała Podlaska: PSW.
- Timothy D. 2001. *Tourism and Political Boundaries*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203214480>
- Timothy D. 2020. *Tourism in European Microstates and Dependencies*. CABI.
- Timothy D.J., Saarinen J. 2013. Cross-border cooperation and tourism in Europe. W: C. Costa, E. Panyik, D. Buhalis (eds.), *Trends in European Tourism Planning and Organization* (s. 64–75). Bristol: Channel View Publications. <https://doi.org/10.21832/9781845414122-009>
- Timothy D., Gelbman A. 2015. Tourist lodging, spatial relations, and the cultural heritage of borderlands. *Journal of Heritage Tourism* 10(2), 1–11. <https://doi.org/10.1080/1743873X.2014.985227>
- Timothy D., Saarinen J., Viken A. 2016. Tourism issues and international borders in the Nordic Region. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism* 16(1), 1–13. <https://doi.org/10.1080/15022250.2016.1244504>
- Więckowski M. 2010. Tourism development in the borderlands of Poland. *Geographia Polonica* 83(2), 67–81. <https://doi.org/10.7163/GPol.2010.2.5>
- Więckowski M. 2018. Political borders under ecological control in the Polish borderlands. *Geographia Polonica* 91(1), 127–138. <https://doi.org/10.7163/GPol.0105>
- Więckowski M. 2019. Od barier i izolacji do sieci i przestrzeni transgranicznej – konceptualizacja cyklu funkcjonowania granic państwowych. *Przegląd Geograficzny* 91(4), 443–466. <https://doi.org/10.7163/PrzG.2019.4.1>
- Więckowski M. 2021. How border tripoints offer opportunities for transboundary tourism development, *Tourism Geographies*. <https://doi.org/10.1080/14616688.2021.1878268>
- Więckowski M., Timothy D.J. 2021. Tourism and an evolving international boundary: Bordering, debordering and rebordering on Usedom Island, Poland–Germany. *Journal of Destination Marketing & Management* 22, 100647, <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2021.100647>

Netografia

- Weiner E. 2017. *The US-Canada border runs through this tiny library*. Pobrane z: www.bbc.com/travel/story/20171105-the-us-canada-border-runs-through-this-tiny-library
- www1: <https://arbezje.com/fr>
- www2: <https://haskellopera.com/about-us>
- www3: www.berchtesgaden.de/purtschellerhaus
- www4: www.purtschellerhaus.de